

Arvi Altmäe

AMMATTIKORKEAKOULUSIVISTYS VAI AKATEEMINEN SIVISTYS - kehityksen strategisian lähtökohtia Virossa

Kehittyneet maat mitoittivat vuosina 1990-91 koulutusjärjestelmänsä siten, että saman vuoden ylioppilaista 38 prosenttia siirtyy korkeakouluihin. Euroopassa luku on 29,5. Vuonna 1992 oli OECD-maissa korkeakoulutuksessa opiskelevista 25-60 -vuotiaista ammattikorkeakouluissa keskimäärin puolet (Sveitsissä ja Norjassa 55, Kanadassa 65 prosenttia). Tavoitteena on, että vuosisadan vaihteeseen mennessä samana vuonna valmistuneista nuorista 70 prosenttia siirtyisi korkeakouluihin ja niistä puolet ammattikorkeakouluihin.

Taloudellisen kasvun oleellisimpana tekijänä pidetään sitä, että aiempaa useammat nuoret jatkavat korkeakouluissa. Tämä aiotaan toteuttaa monipuolistamalla eri opetusohjelmia sekä opetus- ja koulumuotoja. Siksi ammattikorkeakoulujen kehitykselle on annettu yliopistojen ohella suotuisat ehdot. Virossa kuulee usein sanottavan, ettei meidän tarvitse kopioida kehittyneiden maiden sivistysjärjestelmiä, me teemme itse ja otamme huomioon omat erikoisuutemme. Se on ihan oikein. Herää vain kysymys: Miksi kehittyneet maat ovat päättäneet juuri tietyn kehityssuunnitelman eduksi? Miksi esimerkiksi Suomessa ammattikorkeakoulut ovat saaneet niin suurta huomiota, mikä on sen takana?

Käy ilmi, että ammattikorkeakoulujen nopean kehityksen syyt johtuvat halusta parantaa Suomen kilpailukykyä maailmanmarkkinoilla. Suomessa on vertailtu yhteiskunnan aktiivisuutta patentoitujen keksintöjen, tuotemerkkien, lukumäärällä miljoonaa asukasta kohti: Japanissa luku on 2552, Ruotsissa 657, Saksassa 591, Suomessa 520, Yhdysvalloissa 414, Tanskassa 414 ja Norjassa 274. Vertailun tuloksena päätettiin lisätä ammattikorkeakoulujen osuutta korkeakoulutuksessa sekä viedä Suomen taloutta kehittävät ideat laajemmalle kasvualustalle. Tehävä on varsin konkreettinen: vuoteen 1999 mennessä on tutkimus- ja kehitystyön osaksi kansantuotteesta kaavailtu 2,9 prosenttia.

Entisissä sosialistisissa maissa korkeakoulutuksen kehitys ei ole ollut samanlainen. Esimerkiksi yliopistojen ja entisten opistojen kilpaillessa korkeakoulutuksen laajenemisesta Tshekin tasavalta ei ole pystynyt noudattamaan Euroopalle ominaista kehitysskenaarioita eivätkä 1990-luvun alussa korkeakoulutuksella aloittaneet opistot pystyneet jatkamaan aloitetulla linjalla, vaan ne palautettiin takaisin entiseen asemaansa. Nyt on virhe ymmärretty ja ammattikorkeakoulut ovat alkaneet jälleen kehittyä, mutta menetetty vauhti ja siitä johtuva jälkeenjääneisyys ei ole enää korvattavissa. Miten tämä

vaikuttaa taloudelliseen kehitykseen, sen osoittaa lähitulevaisuus.

Liettuan korkeakoulutuksessa sen sijaan tapahtui aika edistysmielistä kehitystä, kun kaikki opistot aloittivat itsenäistymisen jälkeen kollegina yksinkertaisen uudelleen nimittämisen kautta. Tutkimukset korkeakoulutuksen kehityksen mahdollisista skenaarioista jäivät tekemättä eikä tänään Liettuan collegeissa saatava sivistys ole verrattavissa Euroopan ammattikorkeakoulusivistykseen. Latviassa käsitys kollegista on vielä epäselvä sekä vastaavaa tietoa on vähän saatavissa. Käytännössä Latvian collegeiden opetusohjelmat poikkeavat Euroopan ohjelmista, joten emme voi nimittää niissä saatavaa koulutusta korkeakoulusivistykseksi.

Mieluummin laaja kuin kapea sivistys

Voidaan väittää, että ammattikorkeakoulutus Virossa on kehittynyt enemmän Euroopan periaatteiden mukaan ja nelivuotiset opetusohjelmat ovat verrattavissa ennen kaikkea Saksan, Hollannin, Suomen, Norjan ja monien muiden maiden opetusohjelmiin. Näin Viro on itsenäistymisensä jälkeen tehnyt korkeakoulutuksen kehittämisen oikean valinnan. Vastaisuudessa sen pitää vain kiinnittää huomiota korkeakoulutuksen johtamiseen ja laajentamiseen.

Ei tarvitse perustella sitä, että suuri korkeakoulusta valmistuneiden lukumäärä parantaa Viron kilpailukykyä maailmanmarkkinoilla. Tarpeellista on vain selvittää, minkälaisilla elämäntilanteilla korkeakoulutuksen laajentaminen olisi tarkoituksenmukaista. Siihen kysymykseen voidaan vastata vain kysymyksellä, minkälainen on Viron tulevaisuuden strategia. Olemmeko enemmän tuottajia vai välittäjiä?

Sekä tuottajat että välittäjät tarvitsevat teknisen koulutuksen niin perus-, lukio- kuin korkeakoulutasolla. Tuottajien osalta pitäisi teknisten alojen osuudella olla nykyistä suurempi merkitys. Esimerkiksi Ruotsissa se on vuonna 2025 kolminkertainen ja talous-, sosiaali- ja luonnontieteissä kaksinkertainen. Isossa-Britan-

niassa, Japanissa ja Irlannissa on keskimäärin 100 000 asukasta kohti 1000 teknisellä koulutuksella, Norjassa ja Suomessa 800, Hollannissa, Tanskassa ja USA:ssa 700.

Kuulee myös mielipiteitä, että ammattikoulujen siirtäminen tuotantoyhtiöitten hallintoon antaisi parempia tuloksia. Kuten muuallakin maailmassa, myös Virossa on tarpeellista välttää sellaisia ratkaisuja, koska liikelaitoksen voitontavoittelu laskee yleissivistyksen tavoitteet minimitasolle eikä suosi avarammassa katsannossa kansalaisten kasvattamista. Siksi kehittyneet maat välttävät koulutuksen ja liikelaitosten sulattamista ja pysyvät vain koulujen ja liikelaitosten yhteistyön tasolla.

Liiketalouden koulutuksen volyyymi liian suuri

Korkeakoulutuksen laajentumisen myötä on oleellista seurata resurssien rationaalista sijoittamista. Koska akateeminen sivistys on ammattikorkeakoulutusta kalliimpi, meidän pitäisi selvittää ja sopia alat, joissa tarvitaan yliopistotutkintoa, ja alat, joita tyydyttää ammattikorkeakoulusivistys. Suomessa on määritelty ammattikorkeakoulusivistyksen saavien asiantuntijoiden osuus tekniikan ja kuljetusalan koulutuksessa 38 prosentiksi, hallinnon ja kaupan alalla 33 prosentiksi, sosiaali- ja terveydenhuollon alalla 16 prosentiksi, kulttuurissa viideksi prosentiksi sekä matkailussa, ravitsemusalalla ja taloudessa neljäksi prosentiksi.

Viron ja Suomen korkeakoulutuksen vertailusta voidaan päätellä, että Virossa liiketalouden korkeakoulutuksen volyyymi on liian suuri. Meillä liiketaloutta opiskelee 18 prosenttia nuorista ja vuosittain aloittaa 19 prosenttia nuorista. Vastaavat luvut Suomessa ovat 10 ja opiskelun aloitustajien määrästä niin ikään 10. Ala on Virossa erittäin suosittu ja siitä johtuen koulutusmarkkinoilla on ylitarjontaa, johtuen ennen kaikkea yksityisten korkeakoulujen suuresta sisäänotosta. Yksityisen pääoman saanti korkeakoulutukseen oli tarpeellista korkeakoulutuksen kehittämisen kannalta. Mutta siitä seuraa kysymys, jakautuvatko korkeakoulutukseen teh-

tävät sijoitukset valtakunnallisesti oikein vai olisiko jännityksen välttämiseksi työmarkkinoilla tarkoituksenmukaisempaa siirtää pääomia alueille, jossa yhteiskunnan kehityksen kannalta ei ole oppilaspaikkoja riittävästi. Niinpä meilläkin pitäisi humanitaarisia tieteitä opiskelevien osuus, verrattuna Suomeen, olla huomattavasti suurempi - Virossa opiskelee näitä tieteitä yhdeksän ja Suomessa 17 prosenttia nuorista. Aloittajien vastaavat osuudet ovat samoin 9 ja 17 prosenttia. Samanlainen on tilanne luonnontieteissä: Virossa opiskelee seitsemän prosenttia (aloittaa kahdeksan prosenttia uusista opiskelijoista) ja Suomessa 14 (aloittaa 17 prosenttia uusista). Suhteiden vertailun voimme päättää teknisten alojen vertailuun, jossa Virossa on suunniteltavien oppilaspaikkojen määrä runsas kuusi prosenttia pienempi kuin Suomessa. Teknisten alojen suuremman investointitarpeen takia eivät yksityiset korkeakoulut pysty kilpailemaan valtion koulujen kanssa. Myös täydentävien oppilaspaikkojen luominen tulisi jättää julkiselle sektorille.

Viron uudelleen itsenäistymisen aikoina sisäänotto yliopistoihin laski oleellisesti ja ovet avatiin valtion ja yksityisiin ammattikorkeakouluihin. Näin korkeakoulutukseen tuli lisää oppilaspaikkoja, erilaisia opetusohjelmia ja rahavaroja. Kilpailu kiristyi ja alkoi kamppailu oppilaspaikoista. Yliopistot laajensivat vastaanottoa diplomiopetukseen. Vuodesta 1995 lähtien yliopistot ovat vuosittain korottaneet oppilaspaikkojen määrää. Vuonna 1997 otettiin diplomiopetukseen 300, bakkalaureus-opetukseen 390, maisteritutkintoon 136 ja tohtoritutkintoon 57 opiskelijaa enemmän kuin edellisellä vuonna. Yhteensä yliopistoihin sisäänotto lisääntyi tuolloin 883 opiskelijan verran. On epäselvää, mikä on oppilaspaikkojen lukumäärän kasvattamisen takana ja mikä on tilaajana. Viranomaisten, työnantajien ja ammattiliittojen vetoamukset lisätä oppilaspaikkoja julkisen sektorin ammattikorkeakouluissa ja erilaisilla teknisillä alueilla on jätetty huomiotta. Siksi Virossa on tarpeellista saavuttaa sopimus työnantajien, ammattiliittojen ja viranomaisten kanssa siitä, kuinka paljon ja millaisella sivistustasolla korkeakouluista ja yliopistoista

valmistuneita me tarvitsemme. Kaikkein eniten pitäisi meidän olla tietoisia, mikä on bakkalaureus-tutkinnon suorittaneiden tarve.

Ammattikorkeakoulujen aluepoliittinen merkitys

Korkeakoulutuksen laajentaminen ja syventäminen on aluepoliittisesti erittäin oleellista, koska paikkakunnan elämänlaadun kohottaminen riippuu suoraan korkeakoulutetun väestön määrästä. Kehittyneet maat kuluttavat paljon voimavaroja ja rahaa innovaatiivisten ratkaisujen löytämiseksi, joista oleellisin on optimaalisen korkeakouluverkoston luominen. Luodaan erilaisia opetusohjelmia, opetusmuotoja ja myös uusia kouluja. Ammattikorkeakoulut ovat muuttuneet paikkakunnan innovatiivisiksi vetureiksi. Lehtoreiden ja opiskelijoiden henkisten voimavarojen kautta koulut osallistuvat alueen kehitystoimintaan ja täyttävät myös kulttuurilaitosten roolia.

Virossa valtion ammattikorkeakoulut syntyivät Viljannissa, Narvassa, Tartossa, Kohtlajärvellä ja Tallinnassa vuosina 1991 ja 1992. Näin ollen vain länsialueella (Haapsalu) ja kaakossa (Võru, Rápina) ei ole mahdollista opiskella ammattikorkeakoulussa. Täytyisikö aluepoliittisin perustein näihin paikkoihin perustaa ammattikorkeakoulut vai ei? Viro on niin pieni maa sekä asukasluvultaan että pinta-alaltaan, että se ei kenties ole tarkoituksenmukaista. Kysymyksen ratkaisu on kätkeyty mainittujen paikkojen kehityssuunnitelmiin ja mahdollisuuksien löytämiseen luoda oma "innovaatiivinen moottori".

On myös toinen ratkaisu. Julkisoikeudelliset yliopistot avaavat omia yksikköjään tai sivuosastojaan mainituissa paikoissa. Niin on jo tapahtunut ja kehitystä aiotaan myös jatkaa. Onko tämä tarkoituksenmukaista? Virossa annetaan yliopistosivistystä suhteellisesti enemmän kun ammattikorkeakoulusivistystä. Siksi uusien yksikköjen ja sivuosastojen perustamisessa on tarkoituksenmukaista tarjota juuri ammattikorkeakoulusivistystä. Siitä seuraa kysymys, miten käytännönläheinen ja soveltava

on akateemisen yliopiston johtama opetusjärjestelmä. Paikanpäälle lähetetty professori voi pitää korkeatasoisen luennon, mutta puhtaasti inhimillisistä syistä hän ei kykene perehtymään paikallisiin oloihin ja ongelmiin ja niin saattavat paikkakunnan innovatiiviset kysymykset jäädä ilman ratkaisua. Veronmaksajan täytyy kuitenkin maksaa professorin matkakulut siinäkin ratkaisumallissa. On kiistämätön totuus, että itsetekemisen ilo ja siihen perustuva halu kantaa myös vastuuta on oleellinen innovatiivisuuden moottori ja se selvittää myös nykypäivän julkisen sektorin ammattikorkeakoulujen nopean kehityksen. Onko oikein, että menestyksekkäästi toimivat ammattikorkeakoulut siirretään yliopistojen alaisuuteen tai olisiko tarkoituksenmukaisempaa monien kehittyneiden maiden tapaan kehittää rinnakkain kahta erilaista korkeakoulua, joissa yhteistyö tapahtuu sopimuksien pohjalta? Tai onko meillä vastaus kysymykseen, mikä hoidettaisiin paremmin yliopiston alaisuudessa kuin ammattikorkeakoulussa.

Ammattikorkeakoulusivistyksen laatu, opetusohjelmille ja lehtoreille esitettävät vaatimukset

Laadun varmistamisessa on oleellista, että opetettavan ammatinvalinta tapahtuisi oikea-aikaisesti ja kaikki tasot olisivat siitä vastuussa. Viron koulutusjärjestelmässä on ongelmana peruskouluopetuksen puutteellisuus ammattivalinnan kannalta. Ongelma ei ole vain Viron, vaikka Euroopan kehittyneissä maissa valmistellaan peruskoulussa oppilaita myös oikeaan ammattivalintaan ja autetaan valitsemaan peruskoulun jälkeen oikea linja. Koulutus tulee veronmaksajalle kalliiksi ja varhaisessa vaiheessa tehty valinta on myös taloudellinen kysymys, johon on kiinnitettävä huomiota myös peruskoulussa. On varmasti tuloksellisempaa opettaa korkeakoulussa nuorta, joka on valmisteltu siihen jo peruskoulussa. Viron peruskoulujärjestelmää kuvaa akateeminen suuntautuminen, mikä tarkoittaa sitä, että kaikkia valmistetaan jatkamaan yliopistoissa ja valmius vali-

ta ammatti selviää vasta lukion viimeisenä vuotena (osittain myös sen takia, ettei muuta valittavaa yksinkertaisesti ole).

Korkeakoulusivistyksen laadun takaamiseksi astui 1. syyskuuta 1997 voimaan korkeakoulutuksen standardi, joka esittää vaatimuksensa opetusohjelmille ja opettajille. Valtion ammattikorkeakoulujen opetusohjelmat vastaavat standardin vaatimuksia ja tekniikan aloilla on myös FEANI-akkreditointi. Valitettavasti opettajien taso ei vastaa standardin vaatimuksia. Vaatimus siitä, että puolella opettajista olisi tutkijakoulutus, ei ole Virossa vielä mahdollista. Tähän on monta syytä: tutkijakoulutus on mahdollista toteuttaa julkis-oikeudellisissa yliopistoissa ja ammattipätevyysluokan (ammattitutkinto) koulutus aloitettiin yliopistoissa vasta hiljattain (ammattikorkeakouluissa se on tutkijakoulutusta oleellisempi). Tämä työ ei ole vielä riittävän tehokasta. Vika ei ole yksinomaan yliopistojen, vaan yhteiskunnassa ei arvosteta vielä tutkijakoulutusta eikä ammattitutkintoja. Nuoret siirtyvät sinne, missä maksetaan enemmän. Jos tämä suunta jatkuu, yliopistot eivät kykene täyttämään standardin vaatimuksia.

Kehittyneet maat eivät esitä ammattikorkeakoulutukselle yhtä korkeita vaatimuksia. Suomessa pyritään siihen, että tutkijakoulutuksessa lehtoreiden osuus olisi 30 prosenttia. Saksassa on liittovaltiokohtaiset luvut. Tutkijakoulutuksen vaatimusta ei esitetä, mutta ammattikorkeakoulun professorilta edellytetään käytännön työkokemusta.

Laadun takaamiseksi on valtion ammattikorkeakouluilla hyvin toimiva järjestelmä. Suhteet ovat tiiviit työnantajien, ammattiliittojen ja viranomaisien edustajien kanssa. On muodostettu korkeakoulujen yhteydessä toimivia, neuvoa-antavia toimikuntia, jotka päättävät ammattikorkeakoulujen kehitysohjelmista ja tilaavat koulutusta tai luopuvat siitä. Korkeakoulut ponnistelevat yhdessä saavuttaakseen parempia tuloksia ja selvittääkseen vuosittain opetuksen tehokkuutta opiskelijoille, työnantajille ja ammattiliitoille.